

પ્રવચન-૨ તા. ૭-૫-૨૨ બપોર

શ્લોક - ૨૧

યમનો તેના પ્રત્યે પ્રતિભાવ	પાત્રતા જરૂરી
* <u>વિષય - સરળ નહીં</u> - વિષય સૂક્ષ્મ - સમજવું કઠિન છે - વિષયવસ્તુ બહુ સૂક્ષ્મ છે - સરળતાથી અલણ કરી શકાતી નથી	* <u>પાત્રતા જરૂરી આત્મોપદેશ માટે</u> - દા.ત. દર્પણમાં પ્રતિબિંબ પડે - પથ્થરમાં નહીં - દા.ત. સિંહણનું દૂધ - પિત્તળનાં નહીં સોનાનાં પાત્ર * <u>અનધિકારીના હાથમાં નુકસાન</u> - દા.ત. બાળકના હાથમાં દીવાસળી જોખમકારક છે
- અશક્ય નહીં - પરંતુ કઠિન - શક્ય માત્ર જો ચિત્તશુદ્ધિ	
* <u>દેવતાઓને પણ શંકા છે</u> - કઠિન લાગે ભલે તેમની પાસે - લાંબું આયુ - વિશિષ્ટ શક્તિ - છતાં - તેઓ મૂંઝાયેલા છે - શંકાઓ છે - તેઓ માટે સરળ નથી	* <u>અનધિકારી અવળી રીતે લે</u> ① <u>પૂર્વમાં આત્મા નિત્ય - પુનઃ જન્મ - આત્મખોજ માટે નીકળે</u> - પ્રમાદ માટે વાપરે - આવતા ભવે - હમણાં ભોગ - અધિકારી (હવે બસ) અનધિકારી (જલદી શું છે) - પૂર્વમાં સમયની સભાનતા નહીં - સમયનું મૂલ્ય નથી - દા.ત. ગરીબ હિસાબ - ધનવાન ઘણી ધનરાશિ - દા.ત. પશ્ચિમે ઘડિયાળની શોધ - સમય ભાગે છે સમયની સભાનતા થોડો છે
* <u>કંઈક બીજાની માંગણી કર</u> - દબાણ ન કર - મને આના માટે આગ્રહ ન કર - જબરજસ્તી નહીં - મને દબાણ નહીં - આ છોડી દે - બીજું કંઈક માંગ - માત્ર અધિકારીને આપવા ઈચ્છે છે	② <u>એક જ જન્મ - પૂર્વને પ્રમાદી જોયું</u> - પુનઃ જન્મ નહીં - મુલતવી / આગસ નહીં - બીજો અવસર નહીં મળે - તે કરી લો - અનધિકારી : જલદી / વધારે ભોગવી લઉં
* <u>હેતુ - પાત્રતા તપાસવાનો</u> - આમ કહી - નચિકેતાની પરીક્ષા લેવા - તે અધિકારી છે કે નહીં - ઈરાદો પ્રશ્ન ઊડાડી દેવાનો નથી - પરિપક્વતાની ચકાસણી કરવાનો	* <u>તેથી ઘણા જ્ઞાનીઓ ચૂપ રહ્યા</u> - કહી શકતા નહોતા એ કારણ નહોતું - - તમે અવળી રીતે લેશો તેનો ભય - દા.ત. બુદ્ધ દેહવિલય - ૩૩ સંપ્રદાય - તેઓનાં અર્થઘટન - બોલ્યા હોત તો ઠીક થાત - તેથી જ્ઞાની બોલે - પરંતુ અવળી રીતે લેવાય
* <u>આ જ્ઞાન માટે અધિકારીપણું જોઈએ</u> - રસ ટકાવવા શુદ્ધિ આવશ્યક - બોધ આત્મસાત્ કરવા અલણશક્તિ આવશ્યક - આશય પકડવા વિવેકબુદ્ધિ આવશ્યક - ચિત્તશુદ્ધિ માટે વૈરાગ્ય, મુમુક્ષુતા - મળ અને વિક્ષેપરહિત ચિત્ત જોઈએ	* <u>યમ તપાસવા માંગે</u> - નાની વાતોમાં રાજી - કે તૈયાર - દા.ત. કોહિનૂર - ચળકતો પથ્થર * <u>કારણ કે આ સૂક્ષ્મ જ્ઞાન છે</u> - બુદ્ધિ પદાર્થને અહે - જાણનારને નહીં - અંતર્મુખી લક્ષ જોઈએ - જુદા ચશ્માં - પદ્ધતિ અલગ છે - બુદ્ધિ / તર્ક દ્વારા નહીં - તેનાથી પાર જવું - ધ્યાન - વિશ્લેષણ પદ્ધતિ નહીં - સાક્ષીભાવની પદ્ધતિ * <u>માટે યમ કહે</u> કંઈક બીજું માંગ આ નહીં

શ્લોક - ૨૨

નચિકેતાનો પ્રતિભાવ	જનરલ
* <u>નચિકેતા મયક નથી આપતો</u> - પાછો પાડવાનો પ્રયાસ - કઠિન - પ્રલોભનો - કઠિન વિષયવસ્તુથી ભયભીત નહીં - મક્કમતાથી નિર્ણય જાહેર કરે છે - આ જ જાણવા માંગું છું - જોર - જોશ - જીદ માત્ર આ માટે	* આપ અનુભવી છો - સમજાવો - પુસ્તકિયું જ્ઞાન - અપરોક્ષાનુભૂતિ - સૌથી વધારે અનુભવ મૃત્યુનો છે - આપ પાસે મૃત્યુનું રહસ્ય જાણવું છે
* <u>દેવોને આ કઠિન લાગે</u> - શંકાઓ ધરાવે - સરળ નહીં - એટલે કે તેમને પણ એની જિજ્ઞાસા - દર્શાવે જીવનની સાર્થકતા તેમાં જ - તેથી જાણવા વધુ ઉત્સુક	* ગર્ભિત અર્થ - મૃત્યુ સાથે સંવાદ - મૃત્યુની સભાનતા - શું થાય છે મારું - શું રહે છે પાછળ? શું લઈ જવાનું?
* <u>આપ જેવા અન્ય કોઈ નહીં</u> - તત્ત્વ સંભળાવનાર - અતિ દુર્લભ - આપ જેવા સમર્થ - કદી સંભવ નહીં - શ્રેષ્ઠ મળ્યા છે - શોધવા શક્ય નથી - શ્રેષ્ઠ ગુરુ - તમારી સમાન બીજા કોઈ નહીં - અદ્વિતીય - અજોડ - આવો અવસર નહીં મળે - આપ જ શોકસાગરથી - કાંઈ તુચ્છ - મને પાર નહીં જોઈએ	* મૃત્યુ દેખાય - પાર નહીં - તેથી ભય - બીજાનું મૃત્યુ જોયું - દા.ત. ગૌતમી પુત્રમોહ - ઊગે તે આથમે - શાશ્વત સાથે ઐક્ય
* <u>આના સિવાય - કાંઈ નહીં જોઈએ</u> - દેવોને કઠિન લાગે - મહિમા / ઉત્સાહ - આ સાંભળીને વધ્યો - ભાન - આત્મજ્ઞાન જ - આત્માથી સૌ હીન જોઈએ - પુણ્યફળ - આત્મજ્ઞાનનું ફળ - અનિત્ય છે નિત્ય છે	* મૃત્યુમાંથી નિર્ભયપણે પસાર - સ્વરૂપાનુસંધાન તો પસાર જેમ - દા.ત. સર્પ કાંચળીમાંથી - કાયા અમર નહીં - બચાવવાની ચેષ્ટા
* <u>આના સિવાય - કાંઈ નહીં જોઈએ</u> - દેવોને કઠિન લાગે - મહિમા / ઉત્સાહ - આ સાંભળીને વધ્યો - ભાન - આત્મજ્ઞાન જ - આત્માથી સૌ હીન જોઈએ - પુણ્યફળ - આત્મજ્ઞાનનું ફળ - અનિત્ય છે નિત્ય છે	* ખુશીથી ભેટો - સ્વરૂપજ્ઞાન થતાં - નિઃશંકતા - નિર્ભયતા - દા.ત. ભગતસિંહ ફાંસી - હસતાં હસતાં - ઉચ્ચ સાથે જોડાણ
* <u>આના સિવાય - કાંઈ નહીં જોઈએ</u> - દેવોને કઠિન લાગે - મહિમા / ઉત્સાહ - આ સાંભળીને વધ્યો - ભાન - આત્મજ્ઞાન જ - આત્માથી સૌ હીન જોઈએ - પુણ્યફળ - આત્મજ્ઞાનનું ફળ - અનિત્ય છે નિત્ય છે	* મૃત્યુ મહોત્સવ બને છે - સમાધિભાવમાં દેહત્યાગ - વિચલિત - વિક્ષિપ્ત - ભયભીત નહીં - સ્વરૂપનો બોધ - સાક્ષાત્કાર - નચિકેતાને જાણવું છે - સાધવું છે

શ્લોક - ૨૩, ૨૪

<u>ગુરુ પાત્રતાની ચકાસણી</u>	<u>ભૌતિક પ્રલોભનો (૨૩-૨૪)</u>
* <u>યમ ગુરુ તરીકે</u> - જલદી પ્રસન્ન ન થાય તેવા - કદી પ્રસન્ન ન થાય એવા નહીં - કસોટી કર્યા વિના - રાજીપો ન દેખાડે - પરમ પારખુ તેથી - વૈરાગ્ય ઉપશમ મહત્વના પાત્રતા તપાસે આત્મપ્રાપ્તિ માટે - દા.ત. ઘડો ખરીદવા - શિષ્ય ઘડામાં ટકોરા - આત્મજ્ઞાનનું અમૃત	* <u>ભૌતિક સુખોનું પ્રલોભન</u> - પસંદ કર ઘણા પુત્રો - પૌત્રો જે ઘણું લાંબું જીવે (સેંકડો વર્ષો) તારી પહેલાં મૃત્યુ ન પામે [પુત્રેચ્છા] - પશુધન હાથી અશ્વ સુવર્ણ સુખી જીવન જીવવા સંપત્તિ જરૂરી [વિત્તેચ્છા] - પૃથ્વી પર વિશાળ ભાગ વિશાળ જાગીર અથવા રાજ્યક્ષેત્ર પસંદ કર જમીન પ્રતિષ્ઠા સૂચવે [લોકેચ્છા] - જેટલી શરદો જીવવું હોય એટલું (વર્ષો) જે તું ઇચ્છે - સ્વસ્થ જીવન મૃત્યુનો ભય નહીં
* <u>યમ તપાસ / ચકાસણી</u> - વિવેક - વૈરાગ્ય - મુમુક્ષુતા ચકાસે - કસોટી કર્યા વિના આત્મવિદ્યા ન અપાય - અનાસક્તિ ચકાસે - ચલિત થાય છે? - જુસ્સો તોડી પાડવા નહીં - પાત્રતાની ચકાસણી હેતુ	* <u>ભોગવિલાસ આપે - ઇન્દ્રિય સુખ</u> - ધન - સંપત્તિ - દીર્ઘ આયુ - સામ્રાજ્ય / સમ્રાટ
* <u>પ્રલોભનો - આપે</u> - પરંતુ તે માટે કોઈ ઉત્સાહ ન જુએ - જો ચલિત તો - દિશાનો - ધ્યેયનો નિર્ણય થયો નથી - તું મારી આપવાની શક્તિને જાણતો નથી - તું જે ઇચ્છે તે આપી શકું - વાસ્તવમાં તેનો વૈરાગ્ય તપાસે છે	* આવું કોઈ પણ વરદાન માંગ - તે આપીશ * આવું જે કંઈ પણ તારા મનમાં હોય - તે પૂર્ણ કરીશ * આવું જે યોગ્ય લાગે તે માંગ મનોકામના પૂરી કરીશ
* <u>મોક્ષમાર્ગમાં - ૩ મુખ્ય ઇચ્છા</u> ૧) પુત્રેચ્છા - કુટુંબ - પરિવાર ૨) વિત્તેચ્છા - સંપત્તિ - પૈસા ૩) લોકેચ્છા - શક્તિ - પ્રતિષ્ઠા - આ ત્રણે વાણી શ્લોક ૨૩-૨૪માં - ભૌતિક પ્રલોભન - વૈરાગ્ય અભાવ સૂચવે	* પરંતુ આત્મવિદ્યા ન માંગ મૃત્યુનું રહસ્ય ન પૂછ * નચિકેતા કોઈ રસ બતાવતો નથી * તત્પરતા દેખાડતો નથી

શ્લોક - ૨૫

<u>સ્વર્ગીય પ્રલોભનો (૨૫)</u>	<u>ન અટકવું / ફસાવું</u>
* <u>સ્વર્ગીય સુખો</u> - કદાચ લૌકિકથી આકર્ષિત નહીં તેથી પારલૌકિકની વાત કરે - પ્રસ્તાવનું સ્તર વધારે છે - સ્વર્ગીય સુખોનું પ્રલોભન - મનુષ્યલોકમાં દુર્લભ - મર્ત્યલોકમાં પ્રાપ્ત કરવું કઠિન - સ્વર્ગીય સુખો આપીશ	* યમરાજા - જુદા જુદા ખેલ ખેલે છે - મનુષ્યલોક / સ્વર્ગલોક - સુખનાં પ્રલોભનો - જેથી બ્રહ્મવિદ્યાની જીદ ન કરે - નચિકેતા જાળમાં ન ફસાયો
* <u>સ્વર્ગીય સુખો - વધુ સારાં</u> - દેહ - પદાર્થો - માહોલ, વાતાવરણ - દા.ત. ઉડિપી / તાજમાં કોફી - તારી રૂચિ અનુસાર ભોગો - આપીશ - સ્વર્ગમાં ૭ સ્ટારની સરભરા	* દા.ત. મઠાધીશ માટેની વિનંતી - ૧ માંગ્યો - ૧૦ મોકલ્યા - ૧ પહોંચ્યો - પ્રલોભનોના શિકાર બની ગયા - અહીં તો - જે ઇચ્છા - પૂરીનો વાયદો
* <u>સ્વર્ગના ભોગવિલાસ</u> ૧) દેવી કુમારીઓ ૨) રથ ૩) વાજિંત્રો - દેવી સંગીત - તને તે બધું આપીશ જે મનુષ્યો મૃત્યુલોકમાં ન મેળવી / માણી શકે - માંગતા અચકાઈશ નહીં	* સામાન્ય જીવ - લપસી જાય - તૃષ્ણાના કારણે - દા.ત. આકાશ જેવી અનંત - દા.ત. સિકંદર ખોપડી
* <u>કંઈક માંગ - આ નહીં</u> - પણ એ વિશે પ્રશ્ન ન કર - મૃત્યુ પછી આત્માની દશા - મૃત્યુ પછી આત્માનું શું થાય	* નચિકેતા ઇનકાર - જીદ કરે છે - બુદ્ધિમાન - નિર્વાણમાર્ગનું રહસ્ય - બુદ્ધ - ઇચ્છાપૂર્તિ - ઇચ્છાપૂર્તિ નહીં - ઇચ્છા હજી છે છતાં
* <u>નચિકેતાનો પ્રતિભાવ</u> - અચળ - અપ્રભાવિત - દા.ત. તેના આત્મારૂપી સમુદ્રમાં ઇચ્છાનું એક મોજું પણ ઊઠ્યું નહીં - પ્રલોભનો વધતાં - દઢતા વધી	* દુરુપયોગ નહીં - સદુપયોગ કરો - દા.ત. ગુરુ હસે - સૌદાગર - દા.ત. પરીક્ષિત - ૭ દિવસ - ભાગવત શ્રવણ - આત્મકલ્યાણ - ઇચ્છાપૂર્તિ નહીં * પોતાને ઓળખો - તેમાં સ્થિર થાઓ - ધ્યાન - આનંદ - ન અપેક્ષા / આધીનતા - અનાવશ્યક ઇચ્છાની પૂર્તિમાં ગુમાવો નહીં - દા.ત. કંકોત્રી લેખન - સ્વયંમાં પ્રવેશ કરો
	* નિત્ય અભ્યાસ - દા.ત. ૧ દિવસ જિમમાં - પહેલવાન નહીં - દા.ત. વાયોલિન - વીણા - સિતાર - લાકડી, આંગળીઓ બેસવી જોઈએ